

Faktaark om Helårsgræsning som driftsgren

**Februar
2018**

Fordele ved helårsgræsning

Ved helårsgræsning kan udgifterne til foder og staldfaciliteter reduceres. Fødevareøkonomisk Institut har foretaget beregninger, der viser at helårsgræsning med robust kvæg er den mest omkostningseffektive drift af naturarealer¹. Helårsgræsning sikrer samtidig en mere effektiv nedgræsning af opvoksende vedplanter, og kan ofte trænge problemarter, såsom bjerg-rørhvene og lyse-siv, tilbage.

Ved græsning året rundt sker en optimal udnyttelse af det tilgængelige dyrehold, til bevaring af de lysåbne naturarealer. Der er omkring 340.000 ha enge, overdrev, heder, moser og andre naturarealer, der har behov for naturpleje i Danmark². De fleste naturarealer er relativt næringsfattige og bedst egnede til afgræsning med robuste dyr. Ved helårsgræsning kan der plejes ca. 3 gange så store arealer som ved sommergræsning, og evt. at opnå tilskud til at pleje større naturarealer med samme mængde kvæg.

Helårsgræsning ved lavt græsningstryk kan skabe en variation af levesteder for planter og dyr og være med til at opretholde en rig natur.

Hårdføre husdyrracer har en tyk vinterpels, de er selvhjulpne og har generelt en høj tolerance overfor stikkende og bidende insekter, de kan omsætte groft foder til tilvækst og er egnede til helårsgræsning på naturarealer.

Praktisk tilrettelæggelse

Arealstørrelse, terrænforhold og plantevækst har sammen med regelsæt om vintergræsning og tilskudsmuligheder betydning for, hvordan helårsgræsning bedst kan indrettes og tilpasses det enkelte naturareal.

Helårsgræsning kræver relativt store arealer afhængigt af, hvor produktive arealerne er, og om der er tale om kvæg, heste eller får. Arealerne skal gerne indeholde en mosaik af forskellige naturtyper, herunder en andel af skov eller krat, og indeholde planter, der er attraktive fødeemner året rundt. Det er afgørende, at der i

indhegningen indgår højere liggende arealer, hvor dyrene kan opholde sig. Generelt skal man regne med et græsningstryk på ca. 1/3 af græsningstrykket ved græsning i sommerhalvåret.

Krav vedr. dyrevelfærd

Ved vintergræsning er der særlige krav til dyrenes tilstand og deres tilpasning til vinter udegang samt til arealerne med hensyn til læ, foderforsyning og tørre liggepladser. Der er krav om læskure på arealer, hvor der ikke er en bevoksning med buske og træer samt terrænforhold, der giver læ for regn og blæst fra alle verdenshjørner, og i tilknytning hertil har tørre liggepladser med plads til alle dyrene. Der skal desuden være adgang til frisk drikkevand og tilstrækkeligt med foder på arealet, evt. være mulighed for tilskudsfordring, således at dyrene kan opretholde et godt huld³.

Tilskud til græsning på naturarealer

Der kan søges 5-årige tilskud til pleje af græs- og naturarealer, hvor tilskud er prioriteret særligt udpegede Natura 2000-områder og arealer med en HNV-værdi (høj naturværdi) på 5 og derover. Reglerne for tilskud er væsentlig forbedret for ekstensiv græsningsdrift med de ændringer, der blev gennemført i 2015, og som forventes at være gældende de kommende år. Af særlig betydning er dels ændring af aftale om "tæt, lavt plantedække" til "at arealet skal fremstå synligt afgræsset den 15. september", dels mulighed for fast græsningstryk som kan nedsættes til min. 0,3 storkreatur pr. ha, hvis den ansvarlige naturfaglige myndighed har sagt god for dette. Derved, er det med helårsgræsning, muligt at få tilskud til at pleje større arealer med den samme mængde kvæg som ved sommergræsning. Der er forbud mod tilskudsfordring på tilsagnsarealerne, men der er mulighed for at søge dispensation til tilskudsfordring bl.a. i forbindelse med helårsgræsning. Der er gennemført en betydelig lempelse af sanktioner for overtrædelser, der nu vurderes ud fra påvirkning af biodiversiteten på arealet⁴.

Der er andre tilskudsmuligheder, herunder tilskud til hegning og rydning af træopvækst som forberedelse til en efterfølgende græsning i særligt udpegede Natura 2000-områder. Mange kommuner giver støtte til etablering af hegn mv. i prioriterede naturområder, ligesom der i forbindelse med særlige plejeopgaver på statens arealer kan være mulighed for tilskud fra Naturstyrelsen til hegn og/eller til græsningsdriften.

Etablering af græsning kan kræve tilladelser

Driftsændringer som f.eks. tilskudsfordring på beskyttede naturarealer, kan kræve kommunens tilladelse. Hvis der også søges tilskud til pleje af arealerne, skal der også søges dispensation hos NaturErhvervstyrelsen. Inddragelse af fredskov i græsningsarealet kan kræve tilladelse efter skovloven, hvis arealet overstiger 10 % af fredskovsarealet.

Modeller for helårsgræsning – eksempler fra ind- og udland

Der er stor interesse for at anvende helårsgræsning til naturpleje for at genskabe og bevare værdifulde naturområder i Europa, og der er mange steder etableret eller ved at blive etableret græsning med hårdføre dyr ofte som samgræsning med to eller flere dyrearter. Betingelserne for græsning er forskellig med hensyn til tilskudsmuligheder og ejerforhold m.v. i de forskellige lande.

Herhjemme er der mange tiltag, for at øge interessen for naturpleje som driftsgren, herunder en række projekter til etablering af større sammenhængende naturområder, der giver mulighed for helårsgræsning f.eks. ved hjælp af jordfordeling og/eller aftaler om græsning på tværs af ejendomskel som i demoprojektet for Brende Å⁵.

De fleste eksempler på græsninger på naturarealer året rundt er med hårdføre kvægracer, såsom Galloway. Der er stor variation i hvordan græsningen er tilrette-

lagt, afhængig af arealtype og størrelse, ejerforhold, aftale om græsning og fordeling af tilskud mellem jordejer og dyreholder m.v. Tabel 1 indeholder nogle eksempler på helårsgræsninger.

Tabel 1. Eksempler på helårsgræsning

Helårsgræsning med Hereford på Røsnæs (M. Anholm)

Areal og græsningstryk: Kuperet terræn med overdrev, eng, krat og løvskov. Ca. 20 dyr på 60 ha.

Ejerforhold, tilskud mv.: Egne arealer. Tilskud til græsning samt grundtilskud til mindre arealer.

Bemærkninger: Helårsgræsning gennem mange år uden tilskuds fodring eller læskur. I perioder med dyb sne har kvæget bl.a. ædt større mængder vedbend.

Helårsgræsning med foldskifte med Hereford i Lodskovvad (M. Kloppenborg)

Areal og græsningstryk: Klithede, sandmark og plantage. 20 moderdyr med afkom på 70 ha fordelt på flere folde.

Ejerforhold, tilskud mv.: Egne arealer, delvis beliggende i Natura 2000-område. Græsningstilskud på klithede.

Helårsgræsning med Galloway på Enebærrodde (J. Schaldemose)

Areal og græsningstryk: Strandeng, lynghede og våd klokkelynghede med enebærkrat. 80 ha med græsningstryk på 0,3 til 0,4.

Ejerforhold, tilskud mv.: Der gives tilskud til græsningen. Græsningsaftale med privat ejer. Fredet og beliggende i Natura 2000-område

Bemærkninger: Græsning uden tilskuds fodring.

Helårsgræsning med foldskifte med Galloway ved Lien (A. Brekling)

Areal og græsningstryk: Hede, klithede, rigkær og skov fordelt på mange, små folde.

Ejerforhold, tilskud mv.: Græsning med vekslende antal dyr på 20 ha egne arealer, forpagtning af 5 privatejede arealer og græsningsaftaler på 2 arealer, det ene delvis privat- og delvis statsejet. Fredet og beliggende i Natura 2000-område. Græsningstilskud på en del af arealerne.

Bemærkninger: Tilskuds fodring med hø fra egne arealer. Samgræsning med får og Galloway for øget kratrydningseffekt i en af foldene. På statens areal er der krav om tidligst udbinding fra 1. august af hensyn til sommerfugle. Dyrene kan samles på areal med mobilt læskur.

Helårsgræsning med Islandske heste i Ulvedalen, Gribskov (Naturstyrelsen Nordsjælland)

Areal og græsningstryk: Kuperet terræn med eng, kær og hede under etablering efter rydning af 40 ha rødgran, i alt ca. 50 ha, der græsses af 10 heste i vintersæsonen og ca. 20-25 heste om sommeren.

Ejerforhold, tilskud mv.: Statsejet, græsningsaftale med privat hesteejer. Der er tilskud til græsningen på en del af arealet.

Bemærkninger: Der gives tilskud af hø, der dækker ca. 1/3 af dyrenes foderbehov om vinteren

Helårsgræsning giver en rig natur

Helårsgræsning med lavt græsningstryk er en velegnet og naturnær driftsform af store naturområder, der kan skabe en variation af levesteder for mange arter af planter og dyr. Græsningsdyrene foretrækker nogle planter og områder at opholde sig på frem for andre og skaber en variation i græsningstrykket, således at der opstår en mosaik af tætgræssede og mere uforstyrrede områder. Ved græsning året rundt øges spredningen af frø fra planter, der modner sent og/eller som kun ædes om vinteren. Når væksten starter om foråret er plantevæksten græsset i bund med lys og plads til at nye planter kan spire frem. Tilstedeværelsen af dyrene sikrer, at der året rundt er friske ekskrementer til gavn for biller og andre gødnings-tilknyttede insekter, der er vigtige fødeemner for mange fuglearter og andre insektædende dyr.

Helårsgræsning kan pga. dyrenes valg af græsnings- og opholdsarealer give hård græsning og optrampning af plantevæksten på de foretrukne arealer, mens andre gror til. Eutrofiering af værdifulde områder kan således i særlige tilfælde være et problem, hvis dyrene vælger dem som foretrukne opholdsarealer. Dette kan dog

ofte afhjælpes ved en strategisk placering af slikkesten, vandtilførsel og evt. læskur.

Tabel 2. Typiske biodiversitetseffekter af græsning sommersæson, vintersæson og helårsgræsning

Sæson	Gavnlig effekt	Negativ effekt	Indikatorer for:	
			Undergræsning	Overgræsning
Sommer	<p>Hæmmer tilgroning med dominerende arter, herunder blåtop, der gerne ædes forår/forsommer.</p> <p>Øger spiremulighed for efterårsspirende arter, enårige, små kløverarter, storkenæb m.fl., samt mange flerårige græsser og urter og lyng.</p> <p>Spredning af frø fra arter med tidlig frøsætning.</p> <p>Hårdt bid på mange vedplanter inkl. rynket rose ved løvspring hæmmer tilgroning.</p>	<p>Hæmmer blomstring og frøsætning og reducerer levesteder for sommerfugle og andre insekter m.fl.</p> <p>Skader på æg og reder på engfuglelokaliteter.</p>	<p>En stor andel af høj plantevækst.</p> <p>Øget tilgroning med træer og buske.</p>	<p>Lille andel af høj plantevækst med planter i blomst.</p> <p>Fald i antal af sommerfugle og andre insekter.</p> <p>Reduceret ynglesucces hos engfugle.</p>
Vinter	<p>Hæmmer en del arter som lyse-siv og mose-bunke, der især ædes om vinteren, samt rørgræs og andre dominerende arter, der hæmmes af dyrenes færdsel.</p> <p>Frøspredning af arter med sen frømodning og/eller som ædes i vinterhalvåret.</p> <p>Mindre påvirkning af planter og dyr i vinterdvale.</p>	<p>Utilstrækkelig foderkvalitet i plantevækst, der ikke er blevet vedligeholdt i frisk tilstand hen over sæsonen.</p> <p>Hæmmer lyskrævende arter og spiring af efterårsspirende planter.</p> <p>Begrænset effekt på tilgroning med arter som rynket rose.</p> <p>Spredning af uønskede arter, som f.eks. stor nælde</p>	<p>En stor andel af høj og vissen plantevækst.</p> <p>Øget tilgroning med træer og buske</p>	<p>Optrædning af større områder specielt på fugtig bund.</p> <p>Øget andel af slidtolerante arter som fuglegræs, tudse-siv, enårigt rapgræs eller katteskæg.</p>
Helårsgræsning	<p>Øget lys og spirebed til lyskrævende og forårsspirende arter.</p> <p>Høj vækstrate forår-forsommer giver lavt græsningstryk og øget blomstring.</p> <p>Lav forårsvegetation til gavn for engfugle.</p> <p>Tiltagende strukturforskel i grønsværen hen over vækstsæsonen skaber nicher for mange arter af planter og dyr.</p> <p>Frisk gødning til gavn for gødningsbiller m.fl.</p> <p>Frøspredning af arter med både tidlig og sen frømodning.</p> <p>Bid på vedplanter året rundt øger effekten af bid og begrænser tilgroningsraten.</p>	<p>For lav andel af plantevækst, der ikke er blevet vedligeholdt i frisk tilstand i forhold til grov plantevækst, ædes kun i begrænset omfang.</p> <p>Dyrenes valg af græsningsområder kan give for hårdt græsningstryk på sårbare arter/områder mens andre græsses for lidt og gror til.</p> <p>Spredning af uønskede arter, som f.eks. stor nælde.</p>	<p>Øget tilgroning med høje planter som f.eks. tagrør, lyse-siv og lådden dueurt på vådbundsarealer og med arter som draphavre og bølget bunke på overdrev og heder.</p> <p>Øget tilgroning med krat og skov.</p>	<p>Optrædning af større områder.</p> <p>Øget andel af grove, mindre fortrukne arter som f.eks. ørnebregne og bjerg-rørhvene på bekostning af foretrukne arter.</p>

Græsning med foldskifte

Afgræsning med skift mellem forskellige folde i løbet af året giver ligeledes mulighed for en varieret græsningspåvirkning og udvikling af en mosaik af naturområder med forskellige plantestrukturer, der tilgodeser forskellige plante- og dyrearters krav til levesteder. Foldskifte giver samtidig mulighed for en styret græsning, der kan tage hensyn til særligt sårbare arealer og f.eks. hindre uønsket optrampning af

vådbundsarealer. Foldskitte er ligeledes en hjælp til at nedsætte parasitbelastningen. Ulemperne ved foldskitte er bl.a., at det er vanskeligt at forene græsningsformen med tilskud til pleje af græs- og naturarealer for arealer, der friholdes for græsning i sommerperioden, uanset kontrolform.

Foderremner i vinterhalvåret

Vintergrønne planter udgør en væsentlig del af det samlede fødeudbud om vinteren. Vintergrønhed indgår som vækststrategi hos en del planter fra næringsfattige plantesamfund. Planter som kløver og fløjlsgræs visner så snart det bliver frost, mens andre planter som pille-star, bølget bunke og mose-bunke, samt en stor del af de øvrige naturgræsser, forbliver grønne indtil der indtræder streng frost. Så længe planterne er grønne, har de et næringsindhold, der normalt dækker robuste husdyrs behov til vedligeholdelse. Frisk hedelyng har ligeledes et rimeligt næringsindhold i vinterhalvåret og ædes gerne af kvæg i en periode efter blomstring og igen i vintermånederne. Løvtræer og buske ædes især om efteråret og i det tidlige forår, og udgør sammen med frø og frugter et værdifuldt fodersupplement.

Græsningstryk og bæreevne

Det er vigtigt at græsningstrykket ikke er så højt i sommerhalvåret, at der ikke er tilstrækkeligt med plantevækst til dyrene om vinteren. Græsningstrykket skal dog være tilstrækkeligt højt til at vedligeholde arealet med frisk plantevækst hen over vækstsæsonen, for at sikre plantevækst af tilstrækkelig foderkvalitet om vinteren. Det er ikke unaturligt at dyrene taber en del af deres huld om vinteren, men et godt huld skal dog opretholdes. Hvis foderet er utilstrækkeligt, således at dyrene kommer i kritisk ubalance med hensyn til energi- og N-optagelse bliver de mere inaktive, ligger ned i længere tid for at spare varmetabet og æder mindre, og de kan derfor ikke tvinges til at æde grov plantevækst med et højt træstofindhold. Et tilskud af N- og energirigt foder kan medvirke til at stimulere dyrene til at æde mere af plantevæksten og gøre dem mere effektive til at hæmme tilgroning med grove vækster. Selvom der generelt er forbud mod at tilskuds fodre på arealer under tilskudsordning om pleje af græs- og naturarealer, er tilskuds fodring i kalveskjul dog tilladt på tilsagn fra 2015 og frem. Tilskudsordningen regulerer kun tilskuds fodring på det areal, som er i tilsagn. Flyttes dyrene til et areal uden for tilsagn, så kan der tilskuds fodres, hvilket dog kræver kommunens tilladelse på § 3-beskyttede arealer. Det er vigtigt at finde balancen mellem et tilstrækkeligt tilskud til at dyrene beholder lysten til at æde plantevæksten og overfodring, der dækker store del af dyrenes behov. Det koster penge til foder, det begrænser naturplejeeffekten, det vil øge næringsstofforførelsen til naturarealet og kan også ændre dyrenes fødepræferencer og gøre dem mindre egnede til naturplejegræsning. Der skal være adgang til frisk drikkevand året rundt, ligesom der skal være adgang til mineraltilskud.

På næringsfattige naturarealer vil bæreevnen ved helårsgræsning ligge omkring den nedre grænse for nedsat græsningstryk under tilskudsordningen på 0,3 SK/ha på græsgange, hvor der er en mosaik af forskellige naturtyper. Det rette græsningstryk vil i høj grad være et erfarings spørgsmål, hvor man må prøve sig frem,

og samtidig være indstillet på, at der kan være store udsving i tilgængeligt foder fra år til år.

Indretning af græsgangen

En af ulemperne ved helårsgræsning i store folde er, at det kan være besværligt at foretage nødvendigt tilsyn med og håndtering af dyrene. Ved indretning af folden er det vigtigt at tænke på, at der skal være nem adgang til at kunne tilse dyrene og til kontrol af drikkevandsforsyningen. Der skal være frisk drikkevand året rundt og adgang til at drikke for tilstrækkeligt mange dyr ad gangen, således at flokken ikke vandrer væk igen inden de svage dyr når at drikke. Undersøgelser viser, at placeringen af vandforsyningen og mineraltilskud har betydning for kvægs anvendelse af arealet, og kan med fordel placeres, hvor der ønskes et højt græsningstryk. Tilsyn med dyrene skal foretages jævnlige, dvs. 2 eller gerne 3 gange om ugen, og være så grundigt, at man får en konkret vurdering af det enkelte dyrs tilstand. Der anvendes mange steder "lokkefodring" i forbindelse med tilsyn. Ved behov for opsætning af læskure og fangfolde kan kommunen kontaktes for at få oplyst om der skal gives tilladelse til dette. Gode løsninger kan være opstilling af mobile læskure, hvilket der normalt kan gives tilladelse til, ligesom der kan anvendes mobile fangfolde.

Mere information kan findes her:

Fakta-ark om naturpleje: www.landbrugsinfo.dk

Naturplejeportalen: www.naturplejeportalen.dk

Tilskud til naturpleje: www.lbst.dk/tilskudsguide/

Faktaark om robuste husdyrracer: <http://mst.dk/media/114125/faktaark-om-robuste-husdyrracer.pdf>

Referencer

¹Dubgaard A m.fl. 2012. Økonomiske analyser af natur-plejemetoder i beskyttede områder. Rapport nr. 211. Fødevarøkonomisk Institut.

²Nygaard, B., Levin, G., Bladt, J., Holbeck, H.B., Brøndum, W., Spelth, P. & Ejrnæs, R. 2012. Analyse af behovet for græsning og høslæt på beskyttede naturarealer. Areal, biomasse og antal græsningsdyr. Aarhus Universitet, DCE – Nationalt Center for Miljø og Energi, 78 s. - Teknisk rapport fra DCE - Nationalt Center for Miljø og Energi nr. 13. www.dmu.dk/Pub/TR13.pdf

³Fællesudtalelse om udendørs hold af dyr under vinterlige forhold svar af 8. november. Dyreværnsrådet og Det Veterinære Sundhedsråd, Nov. 2012. <http://detvetsund.dk/generelle-udtalelser/2012/faellesudtalelse-om-hold-af-dyr-der-gaar-ude-hele-doenet-i-vinterperioden-og-i-perioder-med-vinterlignende-vejr/>

⁴Valg af kontrolform ved tilskud til pleje af græs- og naturarealer. Faktaark – Smag på Landskabet. Febr.2015. www.seges.dk

⁵Slutrapport for projektet Brende Ådal – Demonstrationsprojekt for Helårsgræsning med Naturkvæg. April 2015. www.naturstyrelsen.dk/media/137948/slutrapport2.pdf